

1992

For tiende gang sender vi vort årsskrift ud, det er altid blevet godt modtaget, og i 1991 var efterspørgslen så stor, at oplaget blev revet væk.

Vi arbejder jo i den egn, vi bor i, så man kan danne sig et billede af en svunden tid.

Jeg vil sige, som Johannes V. Jensen sagde om Peder Hansens maleri »Bølgende kornmark«: – hvis Danmark sank i havet, og kun billedet var tilbage, så kunne man genkonstruere landet –.

Derfor er det vigtigt, at vi i tekst og billeder bevarer historien for fremtiden.

*William Josephsen
formand*

*Fredensborg-Humlebæk Lokalhi-
storiske Forening*

Redaktion: Find Christensen

Årsskriftet er udgivet med støtte fra

*Kulturet Udvalg i Fredensborg-
Humlebæk Kommune*

Tryk: Nivås Grafiske Værksted

Oprettelsen af det selvstændige Humblebæk sogn i 1933

Fra gammel tid lå udenom Helsingør by to i arealmæssig henseende store landsogne med kirker i henholdsvis Tikøb og Asminderød. Til sidst nævnte hørte endvidere annekssog- net Grønholt, og fra 1726 virkede sognepræsten i Asminderød des- uden som præst for den lille menig- hed knyttet til Fredensborg Slot. Han havde altså 3 kirker at betjene. Fælles for de store landsogne var yderligere, at der til dem hørte visse kystdistrik- ter, hvis beboere havde en ret så lang og besværlig rejse, hvis de ønskede at søge deres præst og få forrettet de sædvanlige kirkelige handlinger som dåb, vielse og begravelse. Tikøb sogn kystdistrikter nordvest for Helsingør (Hornbæk og Hellebæk) fik dog ret hurtigt egne kirker og sognepræster. Syd for Helsingør gik udviklingen langsommere. Først i mellemkrigs- tiden fik beboerne her egen kirke i Egebæksvang, og kirkedistriktet om- dannedes i 1928 til et selvstændigt sognekald. Hvad angår Asminderød sogns kystdistrikt, først og fremmest fiskerlejerne i Humlebæk og Sletten, opnåede beboerne her allerede i 1869 egen kirke, men distriktet om- dannedes først til et selvstændigt sogn i 1933. Vest og syd for Tikøb og Asminderød sogn eksisterer endnu nogle store landsogne, nemlig Es- bønderup og Karlebo, som ligeledes

omfatter mindre kystbefolkninger. Her må disse beboere stadig søge sognekirkerne inde i landet. Befolk- ningstallet har ikke kunnet begrunde oprettelsen af særlige kirkesogne. I det følgende vil vi nærmere se på udviklingen i Asminderød sogns kystdistrikt omfattende området øst for Kongevejen til Helsingør.

Når befolkningen i dette område ønskede at søge deres præst, måtte den foretage en lang og besværlig rej- se ad primitive veje. Da fiskerbefolk- ningen formodentlig var relativ fattig og normalt ikke var i besiddelse af egen befordring, måtte man tage tu- ren til fods i alt slags vejr, medmindre man kunne låne befordring af distrik- tets bønder. Det har formodentlig haft til følge, at man kun sjældent søgte sognekirken i Asminderød. Om præsterne i ældre tid i større ud- strækning har besøgt deres sogne- børn langs Øresunds kyst, findes der ingen sikre vidnesbyrd om. I denne forbindelse kan det også understre- ges, at moderne slægtsforskere, der interesserer sig for Kystdistriktets be- folkning, må benytte Asminderød sogns kirkebøger i det sjællandske landsarkiv. Der er bevaret kirkebøger fra dette sogn fra 1685. I den ældste periode er samtlige indførsler opta- get i samme protokol. Først fra 1903 føres selvstændige kirkebøger for

Humblebæk kirkedistrikt, men herom mere nedenfor.

I 1801 omfattede Asminderød sogn ialt 3.165 personer, og i løbet af de følgende 100 år steg antallet til 5.064. Befolkningsforøgelsen kunne navnlig konstateres i Asminderød og Fredensborg, i nogen grad også i Kystdistriktet, medens befolkningstallet i Grønholt sogn faldt væsentligt i slutningen af 1800-tallet. Stigningen i området øst for Kongevejen, som navnlig tog fart efter åbningen af Kystbanen i århundredets slutning, skabte i den lokale befolkning et ønske om at få sin egen sognepræst.

Til hjælp for sognepræsten i Asminderød havde man fra gammel tid en residerende kapellan, der ligesom præsten boede i Asminderød. Til denne stilling udnævntes som regel en ung teolog, der ofte kom lige fra eksamensbordet. Ganske naturligt søgte kapellanen ved først kommen de lejlighed befordring til et mere lukrativt embede, hvilket havde til følge, at stillingen ofte måtte nybesættes. Fordelingen af arbejdet mellem sognepræst og kapellan var nærmere bestemt i et kgl. reskript af 26. april 1754. I 1851 udfærdiges et nyt reskript, og i dettes §4 finder man følgende bestemmelse: Skulle der ad åre blive opført et særligt kapel i Kystdistriktet, måtte kapellanen også være forpligtet til sammen med sognepræsten at varetage gudstjenesten i dette kapel og såvidt muligt tage bo-pæl i distriktet.

De overordnede kirkelige myndigheder var således allerede på dette tidlige tidspunkt klare over, i hvilken retning udviklingen kunne tænkes at gå, og for de kirkeligt interesserede i kystområdet må det have lydt som sød musik.

12. januar 1866 var den fordrevne præst fra St. Michaeli kirke i Slesvig by B.Hjort blevet udnævnt til residerende kapellan, og han sad i dette embede indtil 1870. Det var i disse år, at Kystdistriktet fik sin egen kirke. Den blev opført efter tegning af en i datiden kendt arkitekt V.Tvede, og den indviedes 22. dec. 1868. Den lå på en grund, som oprindeligt havde tilhørt Krogerup, på det sted, hvor Strandvejen – efter at have passeret lystejeendommen Louisiana – bøjede ned mod stranden til Humlebæk havn og fiskerleje. Som nærmeste nabo havde man den gamle Humlebæk kro. I forbindelse med kirken anlagdes desuden en mindre kirkegård, således at begravelser ikke længere skulle foretages på Asminderød kirkegård. Altertavlen, der skildrede Jesu korsfæstelse, var leveret af kunstmaleren Anton Dorph (1831-1914). I slutningen af århundredet hærgedes kirkens kor af en brand, som også ødelagde alteret, og man opfordrede Dorph til at male en ny altertavle. Opførelsen af kirken i Humlebæk var det første afgørende skridt i retning af en kirkelig selvstændiggørelse. Det betød en stor lettelse for lokalbefolkningen, og også

for præsten. I 1864 åbnedes Nordbanen fra Hillerød til Helsingør. Fra nu af tog præst eller kapellan toget til Kvistgård, hvor en af lokalbeboerne i distriktet mødte frem og kørte præsten det sidste stykke vej til kirken. Indtil videre boede den residerende kapellan stadig i Asminderød, hvilket fortsat betød, at stillingen ofte måtte nybesættes. Da man i 1887 på ny skulle udnævne en ny kapellan, blev det udtrykkeligt fremhævet i betingelserne, at kapellanen nok kunne finde en passende bolig i distriktet for ca. 400 kr. i årlig husleje. Hermed havde ministeriet klart tilkendegivet, at man gerne ville forbedre den kirkelige betjening af Kystdistriktets beboere. Til det ledige embede udnævntes 23. april 1887 cand.theol. Karl Kissmeyer, som i modsætning til sine forgængere i embedet forblev i stillingen ca. 15 år. I de første år boede han stadig i Fredensborg. I Hof- og Statskalenderen for 1898 oplyses imidlertid, at han nu boede i Humlebæk. Det var nemlig lykkedes at få opført en præstebolig umiddelbart overfor kirken, og dette er måske grunden til, at Kissmeyer blev længe i Kystdistriktet. Om boligen udtalte man ved næste embedsledighed, at der til den residerende kapellan kunne stilles en god rummelig bolig omfattende 7 værelser til disposition. Man fremhævede, at den lå smukt ved skov og strand, at der hørte en have til på 2 skp. land, at der fandtes rigeligt med vand, og at boli-

*Karl Frederik Kissmeyer
(1854-1917)*

gen lå lige overfor kirken. I 1902 søgte Kissmeyer og fik embedet som sognepræst i Asminderød, hvortil Kystdistriktet jo stadig hørte.

Kirkeministeriet benyttede embedsledigheden til at udvirke en kgl. resolution af 22. okt. 1902, som nærmere definerede Humlebæk kirke-distrikts grænser. Endvidere udfærdigedes et regulativ af 8. jan. 1903, i hvis § 1 disse grænser fastsattes. Distriktet skulle omfatte de to fiskerlejer Humlebæk og Sletten samt ejendommene i øverste og nederste Torp, Daugløkke, Toelt og Nybo. Det blev i regulativet yderligere fastslået, at den residerende kapellans embedsopgave var i første række at besørge sjælesorgen i dette område og udføre de kirkelige handlinger.

Dog havde beboerne ret til at søge en anden præst, hvis de ønskede det, naturligvis underforstået sognepræst Kissmeyer. I §3 fastsattes, hvorledes indtægterne skulle fordeles mellem sognepræst og kapellan i de tilfælde, hvor de udførte kirkelige handlinger i hinandens distrikter. I §4 var optaget en bestemmelse om, at kapellanen for fremtiden skulle føre egne kirkebøger for Humlebæk kirkedistrikt, men foretage alle indberetninger til højere kirkelige myndigheder gennem sognepræsten.

25. feb. 1903 autoriserede provsten for Lynge-Kronborg herreds provsti den første kirkebog for kirkedistriktet. Som omtalt foran må alle slægtshistoriske undersøgelser før 1903 foretages i Asminderød sogns kirkebøger. De første indførsler i den nye kirkebog vedrører dåb af en lille dreng og en lille pige henholdsvis 18. og 25. jan. 1903. 17. feb. 1903 indførtes den første vielse, idet en datter af købmand Rasmus Jensen i Daugløkke blev bortgiftet til en udensogns mand. De to første begravelser noteredes 19. jan. og 1. feb. 1903. det drejede sig om to småbørn.

Den officielle fastlæggelse af grænserne for et særligt Humlebæk kirkedistrikt og bemyndigelse for kapellanen til at føre egne kirkebøger for dette må betragtes som et yderligere skridt på den lange vej til kirkelig selvstændighed.

Kissmeyers efterfølger som kapellan i Humlebæk var ordineret kate-

Jens Hatting (1866-1944)

ket ved Roskilde domkirke, Jens Hatting, som imidlertid kun virkede i Kystdistriktet i 5 år. Embedet blev påny opslået ledigt. I betingelserne for at få embedet var denne gang tilføjet, at den udvalgte skulle godkende eventuelle ændringer i embedet, f.eks. at de to eksisterende kirkedistrikter i Humlebæk og Egebæksvang blev slået sammen til et sognekald. Det er første gang vi møder et sådant forslag, som skulle blive taget op nogle år senere af de respektive menighedsråd. Hvem der har fået denne ide, kan man formodentlig aldrig fastslå. Den bagved liggende tanke i kirkeministeriet var ganske givet, at man erkendte, at områderne måtte kunne kræve en bedre kirkelig betjening, men at forudsætningen for

oprettelsen af et selvstændigt sognekald nu engang var, at der forelå et rimeligt stort befolkningsunderlag.

Som ny residerende kapellan udspejedes den hidtil virkende hjælpepræst for pastor Kissmeyer, Otto Mundt. Han var lægesøn og født i København i 1878. Han tog teologisk embedseksamen i 1901 og blev derefter hjælpepræst for pastor Kissmeyer. Da lønnen var beskeden, underviste han samtidig på Rungsted statsskole. Som hjælpepræst i Asminderød har han fået et vist kendskab til forholdene i Kystdistriktet, og 9. aug. 1907 udnævntes han til kapellan. Året efter giftede han sig med provstedatteren Sofie Levinsen, og det unge par fik deres hjem i præstegården overfor kirken. I ikke mindre end 17 år virkede Mundt i Humlebæk, og hans forkyndelse og hele færden blandt befolkningen skabte et udbredt ønske om at kunne beholde ham som præst. En forudsætning herfor var naturligvis en omdannelse af kapellanembedet til et mere indbringende embede som sognepræst. Kunne dette gennemføres, synes Mundt indstillet på at blive i Humlebæk. Sammen med menighedsrådet gjorde han ved forskellige lejligheder en personlig indsats for at få stillingen omdannet. Da dette viste sig umuligt, måtte han som så mange af sine forgængere søge bedre græsange. I 1922 søgte han og fik embede som sognepræst ved Mathæuskirken på Vesterbro i København. Han virkede

Otto Mundt (1878-1944)

i dette kald indtil sin død i 1944.

Som hans efterfølger som kapellan i Humlebæk udnævntes den unge sognepræst i det lille østjydske sogn Vester Tørslev, Erik Porsdal. Han var født i 1892 og havde taget sin teologiske eksamen i 1916. Efter en kort tid som lærer, blev han sognepræst i Vester Tørslev, og fra 1922 virkede han som residerende kapellan i Humlebæk. Det blev ham, som kom til at opleve, at Kystdistriktet i 1933 omdannedes til et regulært sognekald.

Ved det politiske systemskifte i 1901 og venstrepolitikerens J.C. Christensens udnævnelse til kirke- og undervisningsminister (også kaldet kultusminister) gennemførtes en nyordning indenfor folkekirken og bl.a.

skabtes basis for oprettelsen af menighedsråd. Hermed var skabt et folkeligt organ, som direkte kunne fremføre kirkefolkets ønsker oom den kirkelige betjening i de enkelte lokale kredse. I Kystdistriktets kamp for at få indrettet et regulært sognekald og udskillelse fra Asminderød sogn tog menighedsrådet aktiv del, og både Mundt og Porsdal støttede sig i høj grad til menighedsrådenes skriftlige udtalelser, hvilket jo også var ganske naturligt.

Et hovedpunkt i menighedsrådenes argumentation var det stigende befolkningstal i Kystdistriktet og den ændrede sammensætning af distriktets befolkning. Åbningen af Kystbanen fra Klampenborg til Helsingør havde med et slag ændret den fra gammel tid eksisterende isolation. Fra slutningen af 1800-tallet og ind i de første årtier af det nye århundrede steg befolkningstallet langsomt. Der var ganske vist langt til det magiske tal af 2000 beboere, men man nærmede sig.

Besidderen af Krogerup gods, der var distriktets største jordbesidder, var interesseret i at bortsælge betydelige arealer til privatbebyggelse, dels omkring den nyopførte jernbanestation, dels langs Strandvejen ind mod Laveskov. Den forbedrede trafiksituation gjorde det muligt for mange københavnere at leje sommerbolig hos lokalbefolkningen, og man begyndte at tale om »landliggernes æra«. De mange landliggere

*Erik Johannes Porsdal
(1892-1961)*

skulle naturligvis have deres daglige fornødenheder dækket, og det medførte en opblomstring af forretninger og virksomheder, som byggede på levering af de mange dagligvarer. Der skete samtidig en vis opblomstring af den moderne sejlsport, og mange lystsejlere lagde i sommermånederne ind i Humlebæk og Sletten havne.

Da pastor Kissmeyer døde kort efter nytår 1917, trådte menighedsrådene ved pastoratets 3 kirker sammen til et fællesmøde i Fredensborg for at tage stilling til den fremtidige kirkelige betjening. Man enedes om at anbefale, at Kystdistriktet nu blev omdannet til et særligt sognekald, og at der oprettedes et residerende kapellanembede med forpligtelse til at

tage ophold i Grønholt sogn. Hvis kirkeministeriet mente, at man havde taget munden for fuld, foreslog man som subsidær løsning, at forene de to kirkedistrikter i henholdsvis Humlebæk og Egebæksvang til eet sognekald. Man genoptog altså den ide, som allerede havde været fremsat i 1907. Man henstillede til provsten, at kirkefolket i Egebæksvang kirkedistrikt fik lejlighed til at udtale sig herom. Et møde blev indkaldt og ikke mindre end 180 beboere mødte frem. Med 159 stemmer mod 1 erklærede man, at man på ingen måde ønskede at afbryde den gamle kirkelige forbindelse med Tikøb. Tanken om en fusion mellem de to kirkedistrikter var hermed definitivt manet i jorden, og provsten konkluderede i sin indstilling til biskop Ostenfeld, at han gerne ville anbefale oprettelsen af et kapellanembede i Grønholt, men at man afventede, hvad den kommende sognepræst i Asminderød mente om at udskille Kystdistriktet som selvstændigt sogn. Biskoppen sluttede sig til provstens forslag, men indtil videre lod kirkeministeriet det hele bero indtil en ny sognepræsts udnævnelse.

30. april 1917 udpegedes sognepræsten ved det vestsjællandske sogn Sdr. Jernløse, Viggo greve Moltke til det ledige embede, og i løbet af sommeren modtog Moltke en opfordring fra pastor Mundt til at støtte de lokale ønsker fra Kystdistriktet. Dette foranledigede Moltke

til at sende provsten et brev, hvori han anbefalede, at Kystdistriktet udskiltes fra Asminderød sogn, og at der oprettedes et nyt embede som residerende kapellan i Grønholt. Han var ganske vist lidt usikker med hensyn til, om Kystdistriktet kunne bære et selvstændigt embede, men måske kunne man tage under overvejelse at pålægge en ny sognepræst at assistere i et andet sogn, f.eks. Hørsholm. Dette forslag kan vel karakteriseres som ret mærkeligt, og det havde da heller ingen fremtid for sig. Påny gik sagen videre gennem provst og biskop, som ved denne lejlighed henholdt sig til til deres tidligere udtalelser. Spørgsmålet endte i kirkeministeriet, hvis chef på det tidspunkt var kirkeminister T.V. Povlsen, der kom til den slutning, at landets øjeblikkelige økonomiske forhold og den eksisterende præstemangel måtte stille sig afvisende for det lokale ønske. Dog udtalte man en vis forståelse for, at en udvidelse af den kirkelige betjening i området var ønskelig.

Kystdistriktets menighedsråd var imidlertid ikke indstillet på at give op. I den følgende tid indgik forskellige andragender, i hvilke man forsøgte at give sin argumentation større vægt ved at understrege, at ændringen af lokalbefolkningens sammensætning måtte kræve en mere erfaren præst, og at man ikke kunne lade sig afspise med de mange hyppige embedsskift. Ministeriet var imidlertid

ikke til sinds at bøje sig, og internt gav man udtryk for, at menighedsrådets egentlige baggrund for stadig at kræve en ændring var ønsket om at beholde Otto Mundt som præst i distriktet. 9. marts 1920 – altså kort før ministeriet Zahles tilbagetræden – gav kirkeministeriet, trods provst og biskops støtte til det lokale ønske, afslag. Pastor Mundt besluttede herefter at søge andet embede. Ved kgl. resolution af 13. jan. 1922 udnævntes han til sognepræst ved Skt. Mathæuskirken på Vesterbro i København, i hvilken stilling han døde 2. nov. 1944. Han var åbenbart nu blevet træt af at vente på omdannelsen af kapellanembedet i Humlebæk.

Der skulle nu udnævnes en ny efterfølger, og menighedsrådet i Humlebæk kirkedistrikt fandt det rimeligt påny at fremføre kirkefolkets ønske om en bedre kirkelig betjening. I en skrivelse til kirkeministeriet, dateret 21. marts 1922, gjorde man opmærksom på det uheldige i, at en residerende kapellan var placeret i 4. lønningsklasse, og at leveomkostningerne i distriktet var højere end i de omliggende områder på grund af de mange velhavende tilflyttere og de talrige sommergæster. Man måtte derfor frygte, at embedet ville blive betragtet som et passende gennemgangssted, og at indehaveren ved førstkommande lejlighed ville søge et bedre aflønnet embede. Man gentog det tidligere fremførte argument, at befolkningen var ved at ændre ka-

rakter på grund af den stadige tilflytning. Man gjorde endelig opmærksom på, at der planlagdes en ny strandvej gennem Laveskov, og at dette utvivlsomt ville have en omfattende udstykning af villagrunde til følge. Befolkningstallet var fortsat i langsom stigning og havde nu nået ca. 1800. Heller ikke denne gang var kirkeministeriet indstillet på at imødekomme de lokale ønsker.

Det har utvivlsomt været afgørende for kirkeministeriets fornyede afslag, at befolkningstallet ikke var større. Man var dog ganske klar over, at før eller senere måtte ønsket opfyldes, da den kirkelige betjening i det store Asminderød sogn ikke var tilfredsstillende. Man valgte imidlertid at stille forslag om oprettelsen af et residerende kapellanembede i annekssognet Grønholt i 1928 med forpligtelse for kapellanen at tage bolig indenfor sognets grænser.

Tidspunktet nærmede sig nu, hvor pastor Molkte ville opnå pensionsalderen, og fra nytår 1933 skulle Asminderød sogn have en ny sognepræst. Pastor Porsdal fik derfor indkaldt til et menighedsmøde på Sletten kro 30. aug. 1932, hvor kravet om selvstændiggørelse af Kystdistriktet i kirkelig henseende påny blev drøftet. En afstemning blandt de indskrevne kirkelige vælgere gav til resultat, at 45 stemte for oprettelsen af et selvstændigt sognepræstembede ved Humlebæk kirke og 13 imod. Som formand for menighedsrådet bad

Porsdal i en skrivelse, dateret 31. aug. 1932, til kirkeministeriet om, at man nu fik sit ønske opfyldt. Som sædvanlig gik sagen til høring hos en række gejstlige og civile myndigheder. Også sognerådet i Asminderød-Grønholt kommune fik spørgsmålet forelagt, og ene af alle forespurgte kunne flertallet ikke godkende ønsket. Stemmerne stod dog 5 mod 4. Amtmanden i Frederiksborg amt, kammerherre W.Oxholm, mente dog ikke, at man behøvede at følge sognerådets negative indstilling.

Under sagens forberedelse i efteråret 1932 blev pastor Porsdal anmodet om at skaffe oplyst, hvor mange beboere kirkedistriktet havde. Det var åbenbart stadig kirkeministeriets opfattelse, at befolkningstallet lå i underkanten af det, som måtte danne grundlag for et selvstændigt sognekald. Porsdal indhentede de fornødne oplysninger på kommunekonoret i Fredensborg, hvor man oplyste, at befolkningstallet var 1787, hvoraf de to fiskerlejer tegnede sig for 485 hver, Torpen for 264, Daugløkke for 280, Toelt for 182, Nybo for 77 og de ejendomme i Langstrup, som lå øst for Kongevejen 14. I hele pastoratet boede 5.961 mennesker, og efter Kystdistriktets udskillelse ville der være 4.174 personer tilbage. Når landbrugsministeriet måtte høres, hang det sammen med, at det skulle godkende den geografiske udstrækning af det kommende selvstændige sogn. Man anbefalede en mindre

korrektion mod vest, nemlig at 10 matrikelnumre i Langstrup ejerlav og 7 i Daugløkke indlemmedes i det kommende Humlebæk sogn.

Efter at alle interesserede myndigheder var hørt, indstillede kirkeminister N.P.L.Dahl (ministeriet Stauning- Munch) i en forestilling af 21. marts 1933 til kongen, at Humlebæk Kirkedistrikt fra 1. april 1933 udskiltes af Asminderød-Grønholt pastorat og oprettedes som et selvstændigt kirkesogn med pastor Erik Porsdal som sognepræst. Embedet henførtes til 2. lønningsklasse. Dagen efter godkendte Christian d. 10. forslaget.

En lang og besværlig sag var omsider bragt til en lykkelig afslutning.

Harald Jørgensen

Anvendte kilder:

Ovennævnte fremstilling bygger først og fremmest på kirkeministeriets journalsag fra 1933, der har følgende betegnelse 4 F 1520/1933. Desuden er anvendt følgende trykte kilder: Poul Nedergård: Dansk præste- og sognehistorie. Københavns stift, s. 425-28 foruden den trykte udgave af Ministerialtidende B. Der kan desuden henvises til kirkeministeriets udgave af: Love og ekspeditioner vedr. kirkelige forhold. Diverse årgange.

Bertha Wegmanns tegning af Emma Gad. Frederiksborg museet.

Emma Gad

– en sommerligger i Humlebæk

Emma Gad bliver født i København 1852. Hun får på en måde en hård start i tilværelsen, da hun til sine fire store brødres fortrydelse er en pige. En pige stod ikke øverst på deres ønskeliste. Dertil måtte hun lide den tort at blive døbt Emmarenze Henriette Halkier. Emmarenze efter den norske mormor, men det var hende for meget, så lige så snart hun selv kunne bestemme, skar hun igennem og kaldte sig Emma.

Hun voksede op i et pænt, borgerligt grosserermiljø og blev uddannet i at opføre sig, som man forventede, at hendes tilkommende mand ville ønske, en hustru skulle være.

Som 20-årig bliver hun gift med den flotte premierløjtnant, senere kontreadmiral Nicolaus Urban Gad, og kom hermed over i de højere embedsmandskredse, hvor hun blev toneangivende. Han havde været udstationeret i Frankrig, kendte Paris som sin egen bukselomme og lærte hende fransk.

Det var ikke kun hjemmets anliggender, der lå hende på sinde. Mens hun i tre år var »deporteret« til Korsør som følge af, at hendes mand var udnævnt til kgl. postskipper på Korsør-Kielruten, brugte hun tiden på at skrive skuespil, som havde en kvik dialog, og ikke så få blev opført i København, endda på Det kgl. Teater.

Hun vakte sågar forargelse i den konservative lejr, og Erik Bøgh, en periode direktør for Det kgl. Teater, så i hendes skuespil et udtryk for det såkaldte litterære venstres samfundsnedbrydende agitation.

Emma var meget aktiv. Hun virkede for forskellige sider af kvindesagen, hun var blandt stifterne af Danske Dramatikeres Forbund, hvis første formand hun var i 1906, og i adskillige år var hun redaktør af Politikens »Dametidende«. Desuden sad hun i utallige komiteer, bestyrelser og udvalg.

Hvem var denne borgerdydernes dame, der i en tid, da kvinder burde holde sig i baggrunden, tværtimod stod frem og med fordomsfri humanitet gav råd for samlivet mellem mennesker inden for hjemmets og selskabslivets kredse?

Emma Gads »Takt og tone« udkom første gang lige efter første verdenskrigs afslutning i 1918. Admiralinden kunne den kunst at tale til den usikre fuser som en ligemand, ikke alene belærende, men med humor og charmerende selvironi. Hendes leve-regler gik dengang lige ind, og alle kender stadig Emma Gad, for hendes bog er udkommet i mere end 20 oplag. I dag griner man lidt, men sluger alligevel hendes formaninger som et stykke kulturhistorie om middelklas-

sens Danmark omkring første verdenskrig, en tid, da der endnu var herskab og tjenestefolk.

Emma Gads grundlæggende råd til gullaschbaronerne, der efter hendes mening ikke havde begreb om bordskik og belevenhed var: Vær ikke vigtig. Vær ikke underdanig. Vær fordringsfuld over for Dem selv, men ikke over for andre.

I en tid, da det havde været finere at være fornem end rig, passede de nyrige ikke rigtigt ind nogen steder. Og det eneste, de gerne ville, var at passe.

Emma Gad skriver 30 skuespil, hun kender bourgeoisiet ud og ind og tager i mange af skuespillene de københavnske grossererhjem på kornet, replikkerne falder med munter behændighed, og hendes syn er fordomsfrit.

Omkring april-maj begyndte forberedelserne til landliggeriet, og i gode somre vendte man først tilbage i september måned. Familien Gads Humlebækvilla sikrede dem et behageligt sommerophold. Emma Gads landliggerliv var hverken arbejdsløst eller selskabsløst. Hun havde sit eget arbejdsværelse med udsigt til Sundet, og her skrev hun både sine lystspil, sine journalistiske opgaver og sin altid meget personlige korrespondance. Emma Gad elskede sin sommervilla. I et efterladt manuskript beretter hun om, at hun helst vil opholde sig der. Med udsigten til Sundet og sejlskibene kunne hun hvi-

le ud og samle nye kræfter til storbyens krævende sæson.

I erindringslitteraturen og i Emma Gads breve hører man ofte om familiens kære æsel, der kørte herren og fruene i skoven og bragte sommergæster fra stationen til landstedet. I alderdommen forsøgte Emma Gad at få en pensionsordning i stand for dyret hos forlægger Jacob Hegel.

Georg Brandes og andre af sommerhjemmets talrige gæster kunne se frem til at blive afhentet på stationen af fruene selv. Hun spændte nemlig gerne familiens lille, sorte æsel for vognen, senere en islandsk hest. Hvor hun i forlovelsestiden havde siddet på bukken sammen med den tilkomne, førte hun i ægteskabets landliggersomme gerne tøjlerne selv. Brandes og andre gæster blev placeret i vognens magelige bagsæder på vej til sommerhjemmets selskabelighed. I øvrigt var æslet berømt for sine evner til at udføre kunster på græsplænen sammen med talenter fra teatrets verden efter frokosterne.

Henny Josephsen

Kilde:

Lokalhistorisk arkiv.

Skipperhuset

Det ligger der endnu på tiende generation – Skipperhuset. Ret beset er der ikke tale om eet hus, her er tale om et kompleks af huse, der ligger og balancerer på kanten af Esrum sø neden for Fredensborg slot.

Kommer man ind i området fra syd, ligger først de to kanonbådshuse – sorttjærede træbygninger, opført 1807. Her byggedes kanonbåde af træet fra skovene omkring Esrum sø til at sætte ind i krigen mod englænderne. Et relikvium midt i idyllen fra en storkonflikt, Napoleonskrigene.

Så følger skipperens hus – »det skæve tårn«, skævt ikke som tårnet i Pisa i vertikal retning, men uforklarligt skævt i sin grundplan. Det blev opført omkring 1770.

Derefter følger Beghusets lave mure med den høje tagrejsning, og så kommer det, stedets clou, Chaluphuset, med sin store, brede, firkanterede krop, der på sine skuldre bærer et overdådigt tagstensdække.

Hele komplekset begyndte da og så med Chaluphuset. Det var i 1726. Året før havde Frederik d. 4. på Orlogsværftet fået bygget et lystfartøj – 23 alen langt med 2 master og en kahyt med spejlglasruder og betrukket med rødt klæde. Denne herlighed blev transporteret på blokvogn fra Bremerholmen til Esrum sø. Så fint et skib måtte der jo ikke ske noget med, så for enden af Skipperalleén blev der gravet en kanal, og over kanalen rej-

ste arkitekten Cornelius Krieger et hus, hvis vestgavl mestendels var en stor port, så kongens lystfartøj kunne sejle ind i huset med rejste master.

Også østgavlen var på det nærmeste en stor port, så man fra Skipperalleén kunne kigge igennem huset og ud på Esrum sø, og for at skibets master ikke skulle støde imod noget, og for at intet skulle genere synet gennem huset, undlod Krieger de sædvanlige dragere fra væg til væg, men konstruerede et sindrigt system af dobbelte spær, der var afstivet af hængesøjler, som kunne bære tagets tunge teglstensflade.

Jo, der har nok været liv ved Skipperhuset og på Esrum sø i Frederik d. 4.s og især Frederik d. 5.s og hans enkedronning Juliane Maries dage, når de kongelige herskaber under deres sommerophold på Fredensborg slot »udseylede« på søen ledsaget af både, hvori fandtes »fiolonger og musicanter«.

Men i 1796 døde enevældens sidste royale person, der benyttede Fredensborg slot, dronning Juliane Marie. Stilheden sænkede sig over slotet, Fredensborg by og Skipperhuset.

Men helt dødt har der dog ikke altid været i huset ved søen. Glimtvis får vi indblik i livet ved Skipperhuset i 1800-tallet, således i Drachmanns roman »En Overkomplet«.

Da Fredensborg slot igen kommer til ære og værdighed i Christian d. 9.s

M. DES
Ammin
5-86

dage, »udseylede« der atter kongelige personer på søen, men nu ikke fra Skipperhuset, men fra den nyanlagte Kongebro for enden af Eremitagealleén.

Først med Frederik d. 9. får stedet igen kongeligt besøg. »Adini« hed kongens båd, og han sejlede næsten dagligt på Esrum sø i de sommermåneder, Fredensborg slot blev brugt. Sådan var det også en forårsdag i begyndelsen af 50-erne, og det var første dag, kongeparret havde forlagt residensen til Fredensborg. Kong Frederik skulle til Skipperhuset for at se til sin båd, og skipperen kom ud af sit »skæve tårn« for at byde ham velkommen:

»Nå, hvordan går det så Jandal?«

»Ad helvede til Deres Majestæt, ad helvede til.«

»Jamen så går det jo den rigtige vej Jandal«, lød monarkens trøstende ord. Man genkender jargonen fra den danske marine.

Men tilbage til bygningerne. Da Fredensborg slot efter 1796 ikke længere tjente royale formål, og da Frederik d. 4.s lystfartøj var blevet opslugget i 1790, var der ikke længere brug for Chaluphuset i den form det havde. Kanalen i huset blev kastet til, og der blev opmuret gavle og indskudt etageadskillelser. Huset tjente i en årrække som bådbyggeri og senere som kongeligt vaskeri. Beghuset, ja, her kogtes naturligvis beg til bådbyggeriet, men senere blev huset forsynet med store træjalousier og be-

nyttet som tørrerum for det royale linne. Og kanobådshusene, ja siden Kielerfreden i 1814 har de været brugt til vinteropbevaring af både og deres udstyr.

Kun »det skæve tårn« har indtil for få år siden tjent sit oprindelige formål som bolig for stedets skipper.

Vaskeriet blev nedlagt omkring 1960. Chaluphuset og Beghuset stod ubrugte og forfaldt.

Kanobådshusene forfaldt, og skipperens hus blev tilsidst erklæret uegnet som menneskebolig.

Forfaldet bredte sig, indtil en arkitektkonkurrence om stedets restaurering i 1988 satte en stopper for tingenes tilstand.

Nu er der atter et leben – af håndværkere – ved Skipperhuset. Kanobådshusene er blevet sat i stand, og Chaluphuset genåbnes efter endt restaurering om kort tid. Arkitekt Jørgen B. Rasmussen, Holte, har forestået restaureringen af Chaluphuset og på en måde, så salig Krieger nok sender ham et fagligt, anerkendende nik fra sit elysium. Om få år vil hele herligheden være gennemrestaureret og atter have ti generationer foran sig.

Men besøg da stedet engang, for dets beliggenheds skyld og for bygningernes egen stilfærdige, skæve charme.

Søren Widding

Humlebæks første brevsamler

M.M.Nærum 1852-1870

Ifølge Cirkulaire nr. 20 – 1852 af 26. October bekendtgøres det, at der er blevet oprettet et brevsamlingssted i Humlebæk, samt et i Vedbæk, Rungsted, Store Lyngby og i Lyhne kro. Tidligere på året d. 27. juli 1852 var der oprettet 81 brevsamlingssteder, heraf 59 på kroer, andre steder på møller eller som her ved en havn, hvor ruteskibe lagde til, altså hvor mennesker mødtes.

Man skal her tænke på, at det er før automobilets og delvis før damp-togets tid, så det var med dagvogn eller skib, man transporterede post. Man tog derfor også passagerer med, for hvordan skulle de ellers komme fra sted til sted, hvis de ikke kunne eller ville gå. Der var måske også mere økonomi i at transportere både personer og post samtidig.

Jeg er i besiddelse af en kopi af den første Contract mellem postkontoret i Helsingør og brevsamleren i Humlebæk. Da den er med gotisk håndskrift, er den her gengivet i en lettere læselig udgave:

Contract

I Overeensstemmelse med den mig Postcontrollleur H. G. Petersen af Generalpostdirecteuren givne Bemyndigelse antages Hr. Districtscommissair Nærum herved til Brevsamler i Humlebæk fra 1ste Juli d. A. at regne, imod

en aarlig Godtgjørelse af 20 Rbdlr, som ved hvert Halvaars Udløb med ti Rigsbankdaler bliver at udbetale af det kongl. Postcontoir i Helsingør, hvilket Brevsamleren i alle Henseender er underlagt.

For denne Godtgjørelse forpligter jeg Nærum mig til samvittighedsfuldt og nøjagtigt at expedere de gjennem Brevsamlingsstedet i Humlebæk under Dampskibsfarten udvexlede Breve og Aviser, alt i Overeensstemmelse med vedlagte Vejledning eller de Forskrifter, som senere gjennem fornævnte kongl. Postcontoir maatte blive mig givne, samt til dagligt naar Veiret ikke maatte gjøre det umuligt, at ombordbringe og ilandsætte en Brevkasse til og fra Dampskibene Hamlet og Ophelia eller hvilke andre Dampskibe der istedetfor disse maatte blive sat i regulair Fart mellem Kjøbenhavn og Helsingør anløbende Humlebæk.

Denne Contract – af hvilken der er udfærdiget tre Exemplarer, hvoraf det ene forbliver i Generalpostdirecteurens Værge, det andet i Brevsamlerens og det tredie tilstilles Helsingør Postcontoir, kan fra Brevsamlerens Side opsiges med Aars Varsel, men af Generalpostdirecteuren hæves til enhver Tid, af hvilken Ret der dog kun under særdeles Omstændigheder vil blive gjort Brug.

De Kongelige Postcontoirer og Postexpeditioner tilkjendegives herved Følgende til Efterretning og Jagttagelse:

1. De ved Cours-Circulaire $\frac{Nr. 17}{1851}$ 3 jfr. Cours-Circulaire $\frac{Nr. 21}{1851}$ 8 anordnede Dupli-
catfarter over Pakkepostforsendelser, der gjennem Holsten afgaae til Burg
og Lübeck, saavel som de Fortegnelse, der i Henhold til samme Bestemmelse
skulde ledsage Pakkepostforsendelser fra Burg og Lübeck, bortfalde for
Fremtiden.
2. De af vedkommende Kongelige Postcontoirer affattende Specificationer over
Danmarks Portotilgodehavende hos Sverrig, med hvilke Specificationers
Attestation der bliver at forholde paa den hidtil brugelige Maade, blive for Frem-
tiden at tilhæle Generalrecisoratet for Postvæsenets Regnskabsvæsen, til hvilket over-
hovedet alle Beregninger over det Danske Postvæsenes Mellemværende med Postvæsenet
i fremmede Lande blive at indsende.
3. Hertil tilføjes det Kongelige Postcontoir 2de Exemplarer af en mellem den
Danke og den Svenske Postbestyrelse under 29de Mai o. A. affattet
Convention om Pakkepostforsendelser, tilligemed Aftryk af en List, hvor-
efter den Svenske Pakkepostporto bliver at beregne for Befordringen af Forsendelser
fra Helsingborg, Landskrona, Malmö, Stockholm og Ystad til de med samme i
Pakkepostforbindelse staaende forskjellige Stationer i Sverrig.

Med Henpaa til hvad der er foreskrevet angaaende Befordringen og Behand-
gen af Pakkepostforsendelser i Sverrig henvises Postcontoirerne til det, der herom
findes meddeelt i Bilaget til Circulaire $\frac{Nr. 32}{1850}$ (for Slesvig $\frac{Nr. 21}{1850}$) samt i Cours-
Circulaire $\frac{Nr. 27}{1851}$ under I. A.

4. Ifølge modtagen Underretning fra den Kongelige Norske Postbestyrelse vil
Pakkeposten mellem Christiania og Uddevalla (jfr. Cours-Circulaire $\frac{Nr. 27}{1851}$)
1) blive sat i Gang i Løbet af næste Maaed, saaledes at den afgaaer fra Christiania
til Uddevalla indtil videre hver Onsdag Eftermiddag kl. 3, første Gang den 17de
November, og fra Uddevalla til Christiania hver Mandag Formiddag, første Gang
den 22de November.
5. Dampskibet *Løven* ophører med sine Farter mellem Kiel og Nykjøbing paa Følster
med Afgangen fra Kiel til Nykjøbing Mandagen den 1ste November næstkommende.
6. Dampskibene *Waldemar*, *Gimbria* og *Zephyr* have sluttet deres Farter for
iaar, og Dampskibet *Flora* standser ligeledes sine Farter for iaar med Afgangen
fra Nykjøbing heril den 30te dennes.
7. I Forbindelse med Cours-Circulaire $\frac{Nr. 11}{1851}$ meddeles det herved, at følgende Brev-
samlingssteder endvidere ere oprettede, nemlig:

I Sjællands Stift.

I Vedbæk	mellem Kjøbenhavn og Helsingør
— Rungsted	— Kjøbenhavn og Helsingør
— Humlebæk	— Kjøbenhavn og Helsingør
— Store Lyndby	— Frederiksborg og Frederiksøer.

I Ribe Stift.

I Lybne Kro	mellem Varde og Ringkjøbing.
Endvidere meddeles det herved, at Brevsamlingsstedet i Elminge	
Kro mellem Røge og Ringsted er nedlagt.	

Kjøbenhavn, den 26de October 1852.

S. Danneskiold Samsøe.

Kjøbenhavn den 28 Juli 1852
sign. H. G. Petersen

Humblebæk den 3 August 1852
sign. M. M. Nærum

Udfra denne Contract kan vi se, at den første brevsamler hed M. M. Nærum. Da vi ved, hvor han boede, kommer vi frem til, at det første posthus (brevsamlingssted) var Gl. Strandvej 32, mat. nr. 13. Huset ligger der endnu og er nok det ældste hus i Gl. Humlebæk. I det ydre er der ikke sket de store forandringer siden dengang.

Allerede i 1854 fik Humlebæk sit første poststempel. De indeholder jo i dag både sted, dato og klokkeslet. Dengang nøjedes man med et nummer. Humlebæk havde nr. 166. Tallet var omgivet af 3 ringe. Stemplet anvendtes sidste gang i 1897.

Til

Deres Excellence Generalpost-Directeuren!

Paa grund af Exkadre Orlogsskibene beliggende her ved Humlebæk det meste af Sommeren har Postforsendelserne til denne forøget mit Arbejde som Brevsamler i et saa betydeligt Omfang, at mit dagelige Erhverv som Snedker har maattet tilsidesættes for en stor Part, og min Fortjeneste derved til min Families Underhold gaaet me-

get tilbage. Jeg vover Desaaarsag at fremkomme for Deres Excellence med den underdanigste Begjæring, at Deres Excellence paa Grund af disse uforudsete Omstændigheder vil forunde mig en efter Deres Skjøn passende Godtgjørelse for mit meget harte Arbejdes Tidsspilde fra mit egentlige Erhverv, enten ved et Gratiale for Sommersaisonen eller ved ved en fremtidig Forhøielse af min Lønning 10 Rdlr. halvaarlig som Brevsamler. Brevsamlingsstedet Humlebæk den. 23. Septb. 1864.

M. M. Nærum
sign.

Som det fremgår af foranstående skrivelse, var Nærum foruden at være brevsamler og districtscommisair også snedker. Et driftigt menneske, må man nok sige, men mange penge har nok ingen af jobbene givet. Når så postarbejdet tager mere tid end beregnet, da dele af den danske flåde, som nok var ekstra stor med mange gaster p.g.a. krigen med Tyskland i 1864, og Nærum dagligt skulle bringe betydelige mængder post ud til skibene og andet i land – forsendelserne skulle jo også udveksles med postskibene – forstår man godt hans behov for lønforhøjelse.

Anmodningen om forhøjelsen sendtes omkring postmesteren i Helsingør og med dennes anbefaling af andragendet videre til generalpost-directeuren i Kjøbenhavn.

Internet notat af 5/10 1864 fra GD: Nærum bevilges 7 Rdlr. een Gang for alle p.g.a. den extraordinære Postmængde. Beløbet skal udbetales af Helsingør Postkontoir.

For at give en ide om pengenes værdi i 1860 – 69 gengives her nogle priser fra dengang:

Rugbrød 2-4, flæsk 18-20, sukker 26 og kaffe 30-45 skilling pr. pund. Brændevin 20-24 og petroleum 30 skilling pr. pot. I 1860 var lønnen for en arbejdsmand i København 56 sk. pr. vinterdag og 64 sk. pr. sommerdag.

I 1867, femten år efter sin ansættelse, ansøger Nærum om lønforhøjelse. Ikke alene er pristallet steget – efter beregningerne fra 1870, som er 100, var det i 1852 på 83 og i 1867 på 105

point, dvs. 22 point højere, altså burde lønnen være steget med 20% – men arbejdsbyrden er også steget betydeligt uden kompensation af nogen art. Det fremgår af følgende skrivelse fra postmester Mühlenstett i Helsingør. Nærums egen ansøgning siger ikke så meget om forholdene som denne skrivelse:

Deres Excellence!

har i meget ærede Skrivelse af 31. f.M. forlangt Contoirets Erklæring om det her tilbagefølgende Andragende fra Brevsamleren i Humlebæk, Districtscommisair Nærum, om Lønningsforhøielse.

Næst i denne Anledning at oplyse, at Andrageren ifølge Contract af 28 Juli 1852. fra 1 Januar Maaned at regne blev ansat som Brevsamler i Humlebæk, med Forpligtelse til dag-

Huset Gl. Strandvej 32, tegnet i 1883 af Tom Petersen. Træet er væk, men huset står stort set uforandret den dag i dag. – Originaltegning i Nationalmuseets 2. afd.

ligt, naar Veiret ikke maatte gjøre det umuligt, at ombordbringe og ilandsætte en Brevkasse til og fra Dampskibene Hamlet og Ophelia – eller hvilke andre Dampskibe, der istedetfor disse maatte blive satte i regulair Fart mellem Kjøbenhavn og Helsingør, anløbende Humlebæk – og til at expedere de ad denne Vei med Brevsamlingsstedet udvexlede Breve og Aviser, imod en aarlig Godtgjørelse af 20 Rdlr. og næst ligeledes, til Oplysning om Udvexlingens Omfang, at vedlægge en Oversigt over de alene mellem dette Contoir og bemeldte Brevsamlingssted i afvigte Aar udvexlede Postforsendelser – af hvilken fremgaar, at disse i bemeldte Aar have udgjort det forholdsviis betydelige antal af 3,260 St. – skal Contoiret ikke undlade derfor at udtale, at det ikke skjønner rettere, end at Billighed taler for, at der, efter det Omfang den heromhandlede Postforbindelse nu har naaet – 4 Gange daglig pr. Dampskib i Sommermaanederne og, paa Brevsamlerens egen Bekostning, 1 Gang daglig i Vintermaanederne – skeer en passende Forhøielse i det for ham, under heelt andre Forhold, i sin Tid fastsatte Vederlag for hans Arbeide.

Det Kongelige Postcontoir i Helsingør, den 2 August 1867.

N.C.Mühlenstett.

Hans Excellence
Hr Generalpostdirecteuren

Allerede 24/8 1867 er der svar fra postdirecteuren, som ingenlunde synes, det er et upassende krav, når hensyn tages til, at Nærum fremover for samme betaling påtager sig, hvad han til dato har gjort frivilligt. Derfor skrives en ny contract pr. 3. januar 1868, hvor lønnen sættes op til 50 Rdlr.

M.M.Nærum slutter sit virke som brevsamler i august 1870 efter 18 år som brevsamler.

Ved allerærbødigst at indberette, at Brevsamleren i Humlebæk, Districts-commisair Nærum, Dags Formiddag er afgået ved Døden, samt at Sønnen, Toldopsynsmand i Humlebæk Christian Oluf Nærum, indtil videre besørger Brevsamlingsforretningerne dersteds, tillader Contoiret sig tillige at tilføie, at bemeldte C.O.Nærum er villig til at lade sig engagere som Brevsamler i Humlebæk paa de samme Vilkaar, som vare indrømmede hans afdøde Fader med Contract af 3die Januar 1868.

Det Kongelige Postcontoir i Helsingør, den 8de August 1870.

N.C.Mühlenstett
sign.

Til Det Kongelige Generalpostdirectorat.

C.O.Nærum blev ansat som sin fars efterfølger på de samme betingelser.
Esther og Carl Nielsen

Miljøproblemer i Sørup

I 1853-54 blev der ført en politisag, hvor en række beboere i Sørup blev tiltalt for overtrædelse af miljøkrav. Sagn opstod i foråret 1853, hvor den stedlige læge indberettede til politiet, at en af årsagerne til de epidemiske sygdomme, der på dette tidspunkt florerede i Sørup, var at møddingerne flød ud over vejen, der gik gennem Sørup, og at svinestierne ligeledes befandt sig langs vejen. Den frygtede sygdom var kolera. Den stedlige post havde også klaget over manglende renlighed i Sørup.

Justitsråd Qvistgaard og en politibetjent var herefter kørt fra Fredensborg og ned til Sørup i værtshusholder Peder Nielsens hestevogn. De havde aflagt besøg hos mindst 8 ejendomsbesiddere i Sørup og havde hos hver især påbudt disse at fjerne møddingerne og flytte svinestierne til andre steder. De 8 beboere var: gårdmand Niels Hansen (Hegnstrupgård), husmand Jørgen Jørgensens enke, husmand Lars Pedersen, husmand Børge Davidsen og husmand Søren Jensen. (På en kortskitse over Sørup pr. 1850 og den nedenfor skitsen anførte liste over beboernes ejendomme kan det ses, hvor de pågældende havde deres ejendom beliggende).

Der var ikke tale om en overtrædelse af lovbestemmelser, men der blev alene afgivet et påbud (krav) om at få forholdene bragt i orden. I okto-

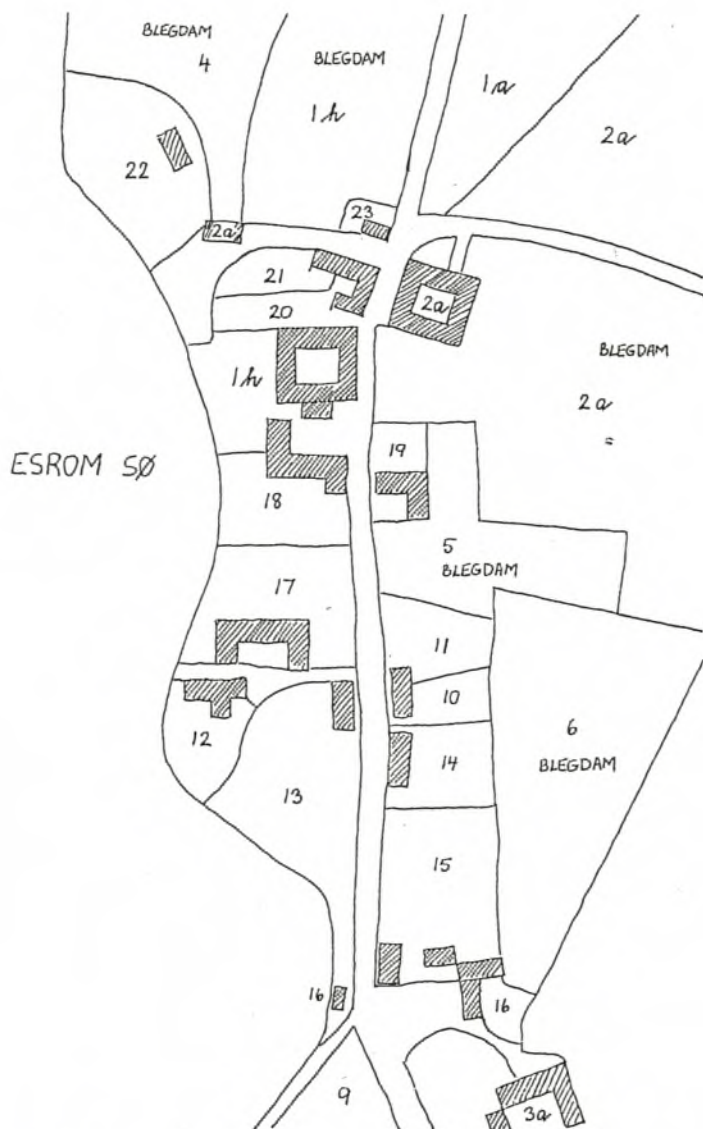
ber 1853, d.v.s. 5-6 måneder senere, var politibetjenten igen kommet til Sørup for at kontrollere om ordren var blevet efterlevet. Det viste sig kun delvis at være sket.

Kun den ene husmand, Børge Davidsen, havde næsten fyldt sit møddinghul.

På grund af forseelserne afsagde Kronborg Østre Birks Ret dom, og alle blev idømt en mulkt (mindre bøde). På grund af Niels Hansens stilling som gårdejer og sogneforstander blev hans bøde 10 rigsdaler, Børge Davidsen 2 rigsdaler, medens de øvrige skulle betale 5 rigsdaler. Justitsråd Qvistgaard var dommer og havde således både afgivet ordren til de pågældende samt nu afsagt dom. (10 rigsdaler svarede til lønnen for en arbejdsmand i ca. 15 dage).

Gårdejer Niels Hansen ville ikke acceptere dommen og appellerede afgørelsen til Landsover- samt Hof- og Stadsretten. Forinden blev sagen dog påny behandlet i Kronborg Østre Birks Politiret.

Justitsråd Qvistgaard var igen dommer, og ikke underligt blev dommen fastholdt, så Niels Hansen skulle betale bøden på 10 rigsdaler samt sagens foreløbige omkostninger på 7 rigsdaler. Landsover- samt Hof- og Stadsretten fandt imidlertid, at sagen måtte nærmere undersøges, og at der måtte tilvejebringes supplerende oplysninger. I den anledning blev sagen

Gårdmand Niels Hansen: Matr.nr. 2 a (Hegnstrupgård)

Husmand Jørgen Hansens Enke: Matr.nr. 19

Husmand Lars Hansen: Matr.nr. 10

Husmand Børge Davidsen: Matr.nr. 13

Husmand Svend Olsen: Matr.nr. 1 h

overgivet til en ny lokal dommer, en såkaldt sættedommer. Det blev birkedommer Møller fra Hørsholm Birks Politiret, der fik overdraget denne opgave.

I en protokol på 12 tætskrevne foliosider er birkedommer Møllers undersøgelser nærmere beskrevet med referater af diverse vidneudsagn. Gennem denne undersøgelse får man en god beskrivelse af tidens forhold til miljøproblemer m.m. Som led i undersøgelserne blev retten også flyttet til tiltaltes gård i Sørup, hvorved man får en beskrivelse af Hegnstrupgård. Det fremgår heraf, at to længer af gårdens bygninger lå ud til vejen. Den ene til gaden (nuværende Sørupvej) og den anden til markvejen (nuværende Skovsvinget). Den tredje længe stødte ud til en mark, der benyttedes til blegedam (tørreplads for vasketøj), bag den fjerde bygning, der var stuehuset, lå haven.

I undersøgelserne beskrives dette således: »den nordre og vestre længde side ligger ud til vejen og gade, den østre længde ud til haven bag hvilken tiltaltes blegedamme og stakhave er beliggende, således at stakhaven er mellem selve haven og blegedammen, af hvilke tiltalte selv benytter den midterste, hvorimod to på hver side af den af ham selv benyttede var udlejede og således efter tiltaltes opgivende har været udlejede førend han fik gården. Den søndre længde, der er indrettet til kostald, hestestald, karlekammer og vognskur, vender

ud til en såkaldt brendehave, der begrænses af gaden, hvorimod den modsatte begrænses af de omtalte blegedamme. I denne brendehave fandtes at være tilstrækkelig plads til et møddinge anlæg, ligesom det ei heller ville have været forbundet med videre umage med hensyn til gjødningens henførelse fra stalden hertil og synes det endogsom, at en mødding ville have fundet en langt hensigtsmæssigere plads her end på det mere indskrænkede rum for enden af kostalden ud til gaden, hvor den nu er, og hvor der for øjeblikket befindes en meget betydelig gjødningmasse. Ligeledes fandtes bemeldte brendehave at indeholde plads nok til svinestiens henflytten i sommer.«

Tiltalte, der blev gjort opmærksom herpå, forklarede, at ifjor efterår havde denne plads været så aldeles opfyldt med brende og tømmer, at det ville have været forbundet med en ganske overordentlig gene at flytte dette andetsteds hen for således at skaffe den fornødne plads til mødding og svinesti, hvorfor han tilføjer, at da denne plads ligger temmelig i læ for blæst, bliver den af ham om efteråret benyttet til at trække snorer i, for derpå at ophænge det ham betroede blegetøj. Han blev gjort opmærksom på, at sådanne snorer til blegetøjet også kunne trækkes dels i selve haven og dels i den nærmest ved bygningerne værende del af blegedammen, men formeente han, at en sådan op hængen af tøjet i haven ville være til

skade for de deri værende urter, og at den del af blegedammen, som var nærmest ved haven ville have en langt stærkere blæst end i brendehaven, i hvilken henseende tiltalte bemærker, at det ikke blot er om sommmeen og efteråret han har tøj til vask og blegning, men endog om vinteren, sågar når sneen ligger på jorden.

Niels Hansen erkendte, at møddingen kunne være flyttet til blegepladsen bag den sydlige længe, men det ville, som han tilføjede »have skadet hans næring som blegemand, da folk ikke ville have syntes om, at deres blegetøj lå på en mark ved siden af en mødding«.

Undersøgelsen viste, at Niels Hansen havde gjort en indsats for at få forholdene forbedret. Vidnet arbejdsmand Niels Jensen forklarede således, at han er indsidder og bor i et tiltalte tilhørende hus og står i dennes tjeneste som daglejer, således at han har løn og agt hos tiltalte, men ligger hjemme om natten. Han har intet mod at afgive forklaring i denne sag. Han forklarede derefter, at tiltalte kort efter, at ordren til møddingens og svinestiernes udflytning var blevet givet af politimesteren, havde udført gødningen fra møddingpladsen ved gaden til en længere ude på marken værende gødning-mødding. At tiltalte derefter udjævnede bunden i den gamle møddingplads med sand, grus og sten, samt anbragte langs med møddingen imellem denne og gaden

en rendesten, hvis sider var belagte, for at denne kunne optage det fra møddingen afløbende vand og bortlede det fra gaden. Et andet vidne husmand Svend Hansen uddybede dette med at forklare »hensigten med arbejdet var, at forhindre væsken fra at trænge ned i grunden men derimod bevirke, at denne væske igen en langs møddingen anlagt rendesten kunne have afløb igennem en Svend Olsens have påfølgende rende ned i den ved Sørup værende del af Esrum sø. Væsken kunne nu ikke strømme ud over vejen, således som tidligere, men måtte finde sit afløb igennem den af tiltalte i denne hensigt anlagte rendesten«.

Om svinene forklarede samme husmand Svend Hansen »han kunne ikke erindre, når tiltalte flyttede sine svin ud i den på hans mark opførte nye svinefelle, men han kan dog erindre, at dette skete umiddelbart efter at en sådan ordre af politimesteren var blevet meddelt flere af Sørops beboere. Hvorlænge tiltalte således beholdt svinene ude i denne nye svinefelle, erindrer vidnet ikke, men han erindrer, at det var dygtig koldt, da de blev flyttede hjem til den gamle svinesti, og selv efter at de var flyttede derned var svinene dog en tid lang endnu ude på olden om dagen, så at de kun om natten var hjemme i svinestien«.

Niels Hansen begrundede yderligere hjemtagningen af svinene med, at han frygtede for at svinene ville bli-

ve bortstjålne.«

Til støtte for den afsagte dom vidnede primært den betjent, der havde ledsaget politimester Qvistgaard, og som senere havde konstateret den manglende efterlevelse af ordren. Niels Hansen fremførte, at denne betjents vidneudsagn måtte anses for uden værdi, idet betjenten af Niels Hansen hævdedes at have været straffet medens han sad ved husarregimentet for mere end 20 år siden. Dette blev senere bekræftet, og betjentens vidneudsagn blev derfor slettet.

Med denne konstatering af, at politiets hovedvidnes udsagn måtte slettes, sluttede birkedommer Møller sine undersøgelser. Rapporten er herefter formentlig blevet tilsendt Landsover- samt Hof- og Stadsretten. Det har ikke været muligt at finde denne rets afgørelse i sagen. En formodning er, at politiet selv har frafaldet tiltalen mod Niels Hansen og at sagen på denne måde er blevet afsluttet.

Sagen giver følgende oplysninger om Sørup og tiden omkring 1850:

- myndighederne var opmærksomme på smittefaren fra bl.a. møddinger og svinestier. Faren var, at møddingvand o.l. kunne trænge ned i gårdens brøndvand. Det hævdes dog, at mange af samme grund aldrig drak vand.
- der var absolut ingen forståelse for,

at udledning af møddingvand til Esrum sø ville have skadelig virkning for søen og vaskerierhvervet omkring Sørup, hvor søen netop blev brugt til skylning af tøjet.

- vaskerierne (blegerierne) i Sørup var mere udbredte end hvad man umiddelbart kan aflæse af folketællinger m.m., idet bl.a. gårdmand Niels Hansen som bierhverv i forhold til landbruget drev vaskeri.
- svinene gik på olden i efterårsmånederne.
- pålideligheden af en politibetjents udsagn kunne helt afvises som følge af en gammel forseelse. Til gengæld kunne en »ansat« daglejers vidneudsagn tages til efterretning.

Poul Christensen

Kilder:

Domsprotokoller fra Kronborg Østre Birks Politikreds.

Landsarkivet.

Strandberg på Lokalhistorisk Arkiv

Lokalhistorisk Arkivs trofaste støtte, Kaj Strandberg, døde i februar 1990. Igennem 25 år havde Strandberg samlet oplysninger om personer og huse i Fredensborg-Humlebæk kommune.

Ved at tage oplysninger fra folketællinger, kirkebøger, fæste-, udskiftings- og skødeprotokoller, brandtaxationer og jordebøger m.m. opbyggede han, foruden et antal protokoller, flere kartoteker, så han på et øjeblik kunne finde oplysninger på næsten enhver mand eller bygning indtil omkring 1850.

Det var hans hensigt at bruge dette materiale til samlede beskrivelser af byerne i kommunen, for at så mange som muligt skulle få glæde af hans viden. Han nåede at beskrive Fredensborg, Asminderød, Sletten og Langerød plus at skrive adskillige artikler, slægtsfortegnelser og omtaler af enkelthuse.

Kaj Strandberg har selv beskrevet sit arbejde med at samle data:

Oprindelsen:

I et forsøg på at finde en mere nøjagtig dato for den første bygning af ejendommen »Gæstgiverstedet Prinsen« i Fredensborg, var det naturligt at søge andre ejendommers beliggenhed for bedre at kunne finde en helhed i byens udstrækning i de første år af dens eksistens. De nutidige oplysninger gav kun ufuldstæn-

Kaj Strandberg

dige stedsangivelser som: »80 alen i længden og 40 alen i bredden, ovenfor de andre materialkuske«. Der var simpelthen intet, man kunne navngive som liggende i nærheden af de fæstede grunde. Selvom der senere nævnes naboer og andre huse, var det nødvendigt at finde disses beliggenhed for at kunne bruge oplysningerne. Derfor er der oprettet en protokol nr.1.

Protokol nr.1.:

er pagineret med årstal fra 1722 til 1850. I den er nedskrevet alle informationer om fæster og nogle andre begivenheder, jeg i tidens løb har fundet - ordnet efter årstal. Som eksempel kan tages:

»No. 6, Jørgen Larsen, Klokestil-

ler, i aaret 1733 opsadt 9 fag bondebygning, grunden med tilhørende hauge er i længden 80 alen, og i bredden 40 alen«. Således står der i Jordebog for 1736, hvor der er opført en liste over 13 huse i Fredensborg, og deres fæstpenge fastlagt. Senere er hans oprindelige ansøgning om byggeplads fundet, den er dateret 5/7 1732. Han døde i 1745, og det år køber hans lejer, kleinsmed Børge Ibsen Holm, hans hus på auktion. Kleinsmeden dør, og enken gifter sig med kleinsmed Hans Hansen Lund, som fæster huset 1761. Det har stadig no.6. Denne skøder huset til Daniel Lundsteen 1805, som igen sælger hus nr. 6 i 1810 til Købmand Nicolaj Hansen. Samme år skrives oplægget til matriklen af 1844, og et matrikelkort tegnes. Her får huset nr. 9, og Jørgen Klokkestillers hus er dermed stedfæstet. Samme fremgangsmåde er nødvendig ved alle ejendommers opvindelse - også for bøndergårde.

Protokol nr. 2:

er oprindelig begyndt for at kunne bruges som kladdebog for oplysninger om Grønholt sogn. Skulle Fredensborg bys opståen bedømmes gennem tiden, var det nødvendigt at have det nærliggende sogn som jævnførelse. Heri er oplysninger i flæng, nogle uden betydning, andre af vigtighed. Senere var det nødvendigt at tage Asminderød sogn med, og sidste del af denne protokol indeholder oplysninger om dette sogn.

Protokol nr. 3:

er et forsøg på en alfabetisk fortegnelse over indbyggere i Grønholt sogn fra folketællinger 1787 og 1801. Hvor så mange navne ligner hinanden, kan det være svært at henføre en oplysning om Anders Nielsen, når der er flere af dem. For at finde en bestemt persons identitet er det nødvendigt at sammenholde så mange oplysninger som muligt for at give den sikkerhed, som må være en betingelse.

Protokol nr. 4:

er brugt som kladdebog over alle matrikelnumre i Grønholt og Asminderød sogne og delvis også for Fredensborg.

Personregistre:

Den første begyndelse er taget fra Algreen-Ussings uddrag af de tre sognes kirkebøger fra omkring 1830. Dette uddrag findes som kopi i et ringbind. Senere er brugt oplysninger fra kirkebøger i Landsarkivet. De første er fra Grønholt sogn, indtalt på bånd i arkivet og hastigt nedskrevet i ledige stunder hjemme i protokol nr.2. De er sløse og skal omskrives.

Kartotekskort:

I de første 10-12 år blev alle oplysninger behandlet i en sparsom fritid. Som pensionist blev der bedre tid, og ved en velvilje fra Fredensborg Lokalarkiv var det muligt at låne kopier af kirkebøgerne fra Asminderød

1685 til 1814. Disse bøger er stammen i kartotekskortenes oplysninger, og herfra er opstået en bestemt systematik.

Først er alle giftermål ført ud på kort og ordnet efter bosteder. Alle relevante oplysninger er medtaget og forlovernes navne opgivet. I de første år var det som regel fædrene, men senere blev det skik at bruge sognefogeden eller andre kendte personer, og oplysningerne fik derfor mindre værdi; men alt er medtaget.

Derefter er alle fødsler indskrevet på kortene, men ofte er oplysninger her meget mangelfulde. Alderen er ofte angivet forkert eller ikke anført. Til sidst er disse oplysninger ført bagud eller frem i tidsregningen. Når Anne Hansdatter er blevet gift og senere tilført dødsår og mulige alder, er hendes far fundet gennem disse oplysninger, og hendes dåbsdag indført. På forældrenes kort er anført navnet på hendes ægtemand. Derved er det muligt at følge en slægt i op- eller nedgående linie. Mulige oplysninger om overtagelse af hus eller gård er også medtaget. Som hovedregel blev alle fæster indgået samme år som giftermål. Manden overtog enkens ejendomsret; i nogle tilfælde ikke registreret.

Disse protokoller og registre ligger nu i Fredensborg-Humblebæk Lokalhistoriske Arkiv.

Karen Lisbeth Poulsen

ISSN 0902-0640